

HERMANN RÓBERT

A KÖPKÖDŐS FŐHADNAGY, A LYUKAS ZSEBŰ SZÁZADOS, AZ ÖNKÉNYESKEDŐ NEMZETŐR ÉS A TÖBBIEK

Hadbírószági és fegyelmi ügyek a VII. hadtestnél, 1849. február–április¹

Az 1848–1849. évi forradalom kevésbé feltárt területei közé tartozik a katonai igazságszolgáltatás története. Pedig a különböző hadbírószági és fegyelmi eljárások története nemcsak a katonai jog és jogfelfogás, hanem a korabeli erkölcs történetéhez is hasznos adalékokat nyújt. Amikor Görgei Artúr 1848–49-es iratainak összegyűjtése és sajtó alá rendezése során a Hadtörténelmi Levéltár 1848–49-es gyűjteményében, illetve a Magyar Országos Levéltárban, az 1848–49-es hadügyminisztérium anyagában ezekre az iratokra bukkantam, érdekes és groteszk történetek sora rajzolódott ki előttem. 1848–1849 krónikájához ezek az epizódok is hozzátartoznak. A „hagyományos” fegyelmi vétségekről szóló tudósítások mellett a feldunai hadtest tisztikarában 1849 januárjában végigsöprő lemondási hullámról is több értékes tudósítást találunk közöttük. A szereplők között van huszárezredes és nemzetőr főhadnagy, század- és légióparancsnok. Az ítéletek és tudósítások között találkozunk olyanokkal, amelyek Görgei túlzott szigorúságáról tanúskodnak, s olyannal is, amikor a katonai függelmi viszonyok megsértését is méltányolta. Az ügyek szenvedő alanyainak további életpályája pedig azt mutatja, hogy egyetlen ügy alapján még ilyen rövid történelmi időszak során sem érdemes véleményt mondani valakiről.

A köpködő főhadnagy és a huszártiszt gyöngéd becsületérzete

Üchtritz Emil, a 12. (Nádor) huszárezred őrnagya 1849. február 13-án Tornáról jelentette Guyonnak, hogy amikor egy kiküldetésből Szepsinél a 8. dandárhoz visszatért, a 2. század parancsnokát, Buró Jánost olyan rossz menetkészültségi állapotban találta, hogy kénytelen volt elvételni a kardját. Az 1. század 1. szárnyát tiszt nélkül lelte, s amikor a visszatérő Takáts János főhadnagytól megkérdezte, hol volt, kiderült, hogy személyesen kézbesítette Kompóly Ágoston őrnagy egy leve-

1 A közlemény az OTKA F 013416. kódszámú, Görgei Artúr 1848–49-es iratainak összegyűjtését célzó pályázati támogatásával készült.

lét Szodtfridt Ferdinánd alezredesnek, holott a szárnynál (fél század) ilyen futár-szolgálatra elegendő közember volt. Üchtritz utasította Takátsot, hogy csapatával együtt vonuljon a 7. dandár után. Fél óra múlva Hollán Hugó százados jelentette neki, hogy Takáts és Buró a fiatalabb tiszteket a legénység előtt nyíltan és hangosan arra szólították föl, ne hagyják magukat egy svábtól (Üchtritztól) utasíttatni és megfeddeni, aki nem magyarul beszél. Amikor később Sepsiben az osztálykihallgatás alkalmával Üchtritz mindkét tisztet megróttá az ellenség előtti vétségükért, Buró nem akarta elfogadni a kirótt fogságot, s a szobában akart maradni, hogy a többi tisztekkel beszélhessen, s csak Üchtritz kényszerítő rendszabályai hatására távozott. Üchtritz megnevezte a történetek tanúit is.² A jelentést Guyon Richárd ezredes, hadosztályparancsnok a következő kísérőirattal küldte át Görgeinek:

Mai napon a Palatinus huszároknál őrnagy báró Isztricz³ úr ellen némi összeesküvés keletkezett, különösen Takáts János és Buró János főhadnagyok nyilvánosan és rossz következtést maga után vonó lázítási bűntényt követvén el: méltóztassék az ellenek tartandó törvényszéket mellettem levő hadbírámnak megrendelni, s egyúttal aziránti akarattját nyilvánítani, valljon a bűnösök feletti ítélet megerősítését magának tartja-e fenn, vagy reám bízni méltóztatik.

Illő tisztelettel maradok

Guyon Richard ezredes

A tényleírást tisztelettel /. alatt melléklek.

Görgei a kísérőírátra február 13-án a következőket írta:

Guyon ezredes s hadosztályparancsnoknak

Takáts János és Buró János főhadnagyok ellen, közönségesen és alattvalói jelenlétében elkövetett lázítási bűnök miatt a rögtönítélő törvényszéki eljárás megkezdendő, s az ítélet Guyon ezredes által történt megerősítése után, közönségesen a nevezett két bűnös pajtásai s alattvalói elrettentésére végrehajtandó.

Kelt mint fent

Görgei tábornok⁴

Guyon február 14-én Tornáról jelentette, hogy a két tisztet aznap rögtönítélő törvényszék elé állította, de mivel az nem találta őket „elsőfokú lázítást elkövetet-

2 HL 1848–49. 13/425b.

3 azaz Üchtritz

4 HL 1848–49. 13/425c.

teknek”, ügyüket a rendes haditörvényszék útjára utasította. Egyben a keletkezett iratokkal együtt beküldte a két vádlottat a főhadiszállásra további rendelkezés végett.⁵ Takáts vallomásában elmondta, hogy az említett levelet azért ő vitte Szodtfridthoz, mert sajnálta „ügyis kifáradt” közembereit. Üchtritz ezután ráripakodott: „marschieren Sie weg”. Február 13-án este az osztálykihallgatás előtt közölte, hogy meg kíván jelenni, mert Üchtritz őt három ízben megsértette, mire Üchtritz levette vele a kardját és fogságba küldte. Buró elmondta: ő, Takáts és Várady főhadnagy és Nemes hadnagy 13-án arról beszéltek, hogy Üchtritz „igen gorombán” bánik velük, s ezért felsőbb helyen jelentést kellene tenni, „hogy vagy bennünket tőle elkülönítsenek, vagy őrnagy úr változtassa meg természetét”. Eziránt előbb Üchtritzzel akartak beszélni, mire az őt és Takátsot lecsukatta. Buró kérte Üchtritset, hadd várja meg a kihallgatás végét, s akkor elmegy a fogságba, mire Üchtritz zsebéből „egy kis pisztolyt kivevén, azt mindkét sarkányára felhúzta”, s ezzel kényszerítette Burót a távozásra.⁶

Még ezen a napon Tornán kihallgatták a tanúkat, Hollán Hugó századost, Lázár Sándor főhadnagyot, Rozsnyai József, Tóth Sándor és Mohári Gyula hadnagyot. A vallomások lényegében megerősítették a két vádlott vallomásait; a „sváb őrnagyra” vonatkozó megjegyzésről senki sem tudott. Az ítélet ennek alapján mentette fel őket. A haditörvényszék résztvevői közül egyedül Gúthy Elek hadbíró tekintette lázítási bűnténynek Takáts és Buró tettét, s javasolta azonnali agyonlövésüket.⁷

A két tisztet ezután Kassára vitték, ahol a haditörvényszék felmentette őket, mire visszatértek alakulatukhoz.⁸ A tisztikar tagjai azonban — Üchtritz február 27-én, Miskolcon kelt jelentése szerint — kijelentették, hogy a két tiszttel nem hajlandók a továbbiakban együtt szolgálni. Erre volt bajtársaik azt a tanácsot adták nekik, hogy tétessék át magukat egy másik alakulathoz, s Guyon ezredes, hadosztályparancsnok is arra utasította őket, hogy ügyük tisztázódásáig maradjanak a hadosztályparancsnokságnál. Ennek ellenére a két tiszt február 24-én, a Guyon-hadosztály elvonulásakor önkényesen Debrecenbe távozott. Üchtritz kérte Görgeit, hogy intézkedjen vagy a két tiszt haditörvényszéki úton történő megbüntetéséről, vagy más alakulatba történő áttételükről. Takáts bűnlajstromát kiegészítette azzal, hogy az

5 HL 1848–49. 13/425a.

6 HL 1848–49. 13/425d.

7 HL 1848–49. 13/425e., f.

8 Ez nyilván febr. 24. után történt, mert az ezred 1. osztálya tiszti névsorában febr. 24-én még mindkét tiszt úgy szerepel, mint akik „hadi törvény alatt” állnak. MOL HM Ált. 1849:4604.

február 14-én Tornán több mint húsz tanú előtt a neki kezét nyújtó Várady Sándor főhadnagy markába köpött, s hogy 7 forinttal adósa Csósz Ambrus közlegénynek. Buró pedig fogsága idején kidobta a fogsága színhelyéül szolgáló szobából az utcára Üchtritz köpenyét, amit Fejér István közlegény talált meg.⁹ Guyon február 26-án Mezőkövesdről jelentette, hogy Takáts János és Buró János jelentés és engedély nélkül Debrecenbe távoztak.¹⁰

Takáts és Buró február 28-án Debrecenben nyújtották be a velük történekről szóló jelentésüket Mészáros Lázár hadügyminiszternek. Ebben közölték, hogy Üchtritz nem engedte meg korábbi állásuk elfoglalását, s Görgeihez azért nem fordultak, mivel az csapataival együtt „elutazott, hogy hová, nem tudjuk”. Ezért jöttek Debrecenbe. Kérték Mészárost, tisztázza ügyüket, s utána helyeztesse át őket valamelyik más lovasscaphoz.¹¹ Mészáros a folyamodványt március 1-jén továbbította Dembińskihez azzal, hogy vizsgálta ki a történeteket.¹²

Dembiński közölte velük, hogy el fogja rendezni az ügyüket, de a tiszafüredi események, azaz Dembiński leváltása miatt erre nem került sor. Március 7-én Üchtritz Takátsot és Burót délután 4 órára magához hívatta, de mivel Üchtritz nem ért rá, este 8-ra ismét berendelte őket. Takáts azonban odafelé menet megbotlott és megrándult a lába, s ezt Buró útján közölte Üchtritzcel, hozzátéve, hogy másnap már jobban lesz. Erre Üchtritz — Takáts jelentése szerint — hozzá küldte Hollán századost, Lázár Sándor és Várady főhadnagyokat, akik este 10-11 között rátörtek, s követelték tőle, hogy azonnal írja meg kilépési nyilatkozatát. Takáts könyörgött nekik, s kérte, hogy várjanak másnapig, erre Tóth hadnaggyal megírátták, és Takátscsal aláírátták a nyilatkozatot. Takáts március 8-i beadványában kérte Görgeit, mint „hadi nemes atyát”, soroztassa be őt valamely más lovassági alakulatba.¹³ Hollánék eljárására vonatkozóan mellékelte szállásadóinak, Várady Mihálynak és Miklósnak a bizonyoságtételét is.¹⁴

Buró megjelent az esti tiszti gyűlésben, ahol bajtársai úgy határoztak, hogy egy hónapon belül vagy tétesse át magát más alakulathoz, vagy cseréljen egy másik alakulathoz szolgáló bajtársával. Megírátták vele a kilépési nyilatkozatát is, azzal, hogy egy hónapig bepecsételve tartják. Közölték vele, hogy ha nem hajlandó magát

9 HL 1848–49. 13/425g., h., i., j.

10 HL 1848–49. 13/425j.

11 HL 1848–49. 13/425m.

12 HL 1848–49. 13/425k.

13 HL 1848–49. 13/425k., 13/425p.

14 HL 1848–49. 13/425r.

a végzéseknek alávetni, nyolc bajtársával azonnal meg kell vívnia. Buró aznap Görgeihez írott beadványában kérte, hogy tekintettel eddigi érdemeire (egyike volt a hazaszökött Nádor-huszárokat vezető tiszteknek), eszközölje ki áttételét egy másik lovassági alakulathoz.¹⁵ Takáts kilépési kérelmét Üchtritz március 8-án továbbította Görgeihez:

Im Anbuge wird anmit einem hohen Oberkommando der Mittleren Theisz Armee der den aus besonderen Privatrücksichten eingereichten Quittirungs-Revers des Herrn Oberl[ieu]t[enan]t. Takáts obigen Regiments zur hochgefälligen weiteren Verfügung gehorsamst unterbreitet.¹⁶

Unter einem erlaubt sich der Gefertigte an die abgängige Stelle des Ob[er-]l[ieu]t[enan]t. Takáts den Rangältesten Herrn Unterlieutenant Ignatz Lauber zum Oberlieutenant und an dessen Stelle den in vielen Gelegenheiten vor dem Feinde sich auszeichnenden Wachtmeister Franz Huszka zum Unterlieutenant in Vorschlag zu bringen.

Üchtritz Major

Az iratot Görgei március 8-án, Tiszafüreden a következő hátirattal látta el:

An Herm Oberstwachmeister v. Üchtritz mit der Auftrage benannten Oberlieutenant Takáts, wenn es derselbe ist, welcher während der Kaschauer Dislozierung schon in einer standrechtlichen Untersuchung war, — in Arrest zu nehmen, um gegen denselben das gerichtlichen Verfahren eintreten lassen zu können, da er einer frühere Meldung nach mit seinem Kameraden Buró eigenmächtig seine Truppe verlassen hatte.

Görgei G.¹⁷

Ensel hadbíró úrnak

Takáts március 11-én Debrecenben Mészáros hadügyminiszterrel is tudatta a történetet, s kérte áttételét valamely más lovascsapathoz.¹⁸ Mészáros március 13-án a panasz kivizsgálására utasította Vetter Antal altábornagyot, fővezért. Vetter az utasítást és Takáts beadványát március 15-én Cibakházáról azzal küldte meg Görgeinek, hogy vizsgáltassa ki az ügyet, s az credményről tegyen jelentést. Görgei

15 HL 1848–49. 13/425t.

16 L. HL 1848–49. 13/425o.

17 HL 1848–49. 13/425n.

18 HL 1848–49. 13/425v.

március 20-án Mezőkövesden kapta meg az iratokat, s átadta kivizsgálás végett Ensel Kálmán hadbírónak.¹⁹

Buró március 9-én Tiszafüredről jelentette Aulich Lajos ezredesnek, a II. hadtest parancsnokának, hogy Rajcsányi István 54. honvédszászlóalj főhadnagy cserélni kívánna vele. Aulich a kérést pártolólág terjesztette fel a hadügyminisztériumhoz.²⁰ Menyhárt Antal ezredes, a hadügyminisztérium katonai osztályának vezetője március 11-én nyugtázta a kívánságot, értesítette erről a 12. (Nádor) huszárezred osztályparancsnokságát, s utasította azt a csere lebonyolítására.²¹ Rajcsányi március 19-én ismét kérte a csere lebonyolítását, de az ezred tartalék századához.²² Május 8-án Burót áthelyezték az 54. honvédszászlóaljhoz.²³

Takátsot április 18-án kinevezték a 12. huszárezred alszázadosává, majd ezrede 4. századával a IX. hadtesthez irányították. Görgői erről a tényről csak június elején értesült, s június 7-én felháborodott hangvételű levélben vonta felelősségre Farkas Károlyt, a 12. huszárezred parancsnokát:

Tudtomra esett, hogy Takáts János volt 12-ik huszárezredbeli főhadnagy, aki egy huszártiszt gyöngéd becsületézetével semmiképp meg nem egyeztethető magaviselet következtében a VII. hadtest egykori parancsnoksága által egyszerűen s tulajdon kérelmére elbocsájtattott, újra a 12-ik huszárezred egyik osztályánál kapitányi minőségben soroztatott be, s ezen besoroztatásának tulajdon állítása szolgált volna alapul, miszerint ő a hadügyminisztérium által mostani minőségben alkalmaztatott légyen. Rendelem:

Hogy Takáts János jelenlegi XII-ik huszárezredbeli alszázados ezen rendelet vétele után hivatalosan a hadügyminiszter személye elé állíttassék, tulajdon igazolása érdekében.

Farkas június 17-én Nagykárolyból küldte tovább a rendeletet a IX. hadtestnél szolgáló alezredesi 2. századhoz azzal, hogy Farkast küldjék Pestre.²⁴ Mire azonban a rendelet odaérkezett, megtörtént az orosz csapatok betörése, s a IX. hadtest megkezdte visszavonulását az Alföld felé. Így aztán Takátsra mint tisztre alakulatánál volt szükség, s itt is maradt egészen a déli hadsereg felbomlásáig. A fegyverletétel

19 HL 1848–49. 13/425u.

20 MOL HM Ált. 1849:5781.

21 HL 1848–49. 13/425s.

22 MOL HM Ált. 1849:6799.

23 Bona Gábor szíves közlése.

24 Másolat. MOL H 147 Vegyes iratok. 11. doboz. 22. tétel.

után besorozták, majd elbocsátották. 1867–68-ban a Pozsony megyei honvédegylet tagja volt, s 1887-ben bekövetkezett haláláig uradalmi gazdatisztként dolgozott szülőhelyén, a Pozsony megyei Nagyfödemesen.²⁵

Fischer főhadnagy és az üteg pénztára

Psotta Mór alezredes, a VII. hadtest tüzérparancsnoka 1849. február 16-án, hely és dátum nélküli jelentésében közölte Görgeivel, hogy Fischer Ferenc tüzér főhadnagy, aki 1849. január 4-ig a 6. honvéd lovasüteg parancsnoka volt, aznap megérkezett Debrecenre át Pestről. Fischer néhány nappal azelőtt, hogy a magyar hadsereg elhagyta Pestet, leesett a lováról, megsérült a keze (valójában a lába — H. R.), s hátramaradt Pesten. A hadsereg körében a legrosszabb hírek terjedtek el róla, mint ezt Zankó Ágoston, a 9. (Miklós) huszárezred századosa és az üteg rangidős tüzemestere, jelenleg hadnagy, felkereste őt a szállásán, s ott Hittig Péter hadnagynak, az üteg szekerészparancsnokának jelenlétében Fischertől azt a parancsot kapta, hogy vételezzon az üteg ellátására pénzt, noha Fischernél ekkor több mint 1000 pengő forint ellátási pénz volt. Fischer ezt a parancsot tagadja, de Székely ezt több tanú előtt megismételte. Fischer azt állítja, hogy ő Budán olyan beteg volt, hogy nem tudott elvonulni a sereggel, s Hittig hadnagynak átadott 350 forintot, s hogy a többi 1000 forintot a rövidesen bevonuló osztrákok elkobozták tőle (ugyanakkor igazán csinos, teljesen új drágaságok láthatók nála). Fischer ma Görgei jelenlétében azt állította, hogy Téténynél kilőtték alóla a lovát. Amikor Psotta ezt a hazug állítást szemére vetette, Fischer bocsánatért esedezett, s bevallotta, hogy hazudott. A hadsereg önkényes elhagyásának és az ellátási pénzek hűtlen kezelésének gyanúja miatt Psotta a törzsfoglárhoz küldte. Hittig Iglón sebesülten visszamaradt.

Görgei február 16-án a következő háírral látta el Psotta beadványát:

An das Armee Auditoriat mit dem Auftrage die gerichtliche Untersuchung hierüber vorzunehmen, die Unters[uchungs] Akten sind mir sodann zur Einsicht vorzulegen, wo ich das Weitere bestimmen werden. Sig. ut supra
Görgei tábornok²⁶

Fischer február 17-én a következő folyamodványt intézte Psottához:

25 Bona, 1987. 594. p.

26 HL 1848–49. 13/568.

Nachdem ich kein eigenes Vermögen besitze um mich zu verpflegen, überdies ich die mir gebührende Gage von Monats Jänner und Februar mit Recht zu fordern glaube; bitte E[ue]r Wohlgeboren mit solche hochgefälligst erfolgen zu lassen.
In Hochachtung ergebener

Franz Fischer
Artillerie Oberlieut.

praesent. Kaschau 17. febr. 1849.
Dem Herrn Stabs Auditor zur Würdigung übergeben
Psotta
Oberstlieut.

Görgei ezt a következő hátirattal látta el:

Fischer Ferenc főhadnagy ellen a törvényes vizsgálatot megrendelvén, a benn foglalt kérelme azon oknál fogva nem teljesíthető, mert az állománynak kártalanítással tartozik — annál fogva csak a vizsgálat megrendelése napjától, 16-dik febr. fogva kapja a béke idején kimért díjazását. 1849. febr. 18-án

Görgei tábornok²⁷

Fischert Miskolcon, február 22-én hallgatta ki a tábori hadbírótság. Elmondta, hogy január 3-án leesett a lováról, s megsérült a lába, mire bevittette magát Budára, ahol öt hétig betegen feküdt. Január 4-én délután 2 órakor felkereste őt Jjobb tűzmeszter, akinek Fischer átadott 350 pengőforintot azzal, hogy továbbítsa azt Hittig Péter hadnagynak. Ezenkívül Fischernél volt még a legénység ételmezejére felvett 1200 forintból 1068 forint. Délután 4 órakor Székely József tűzmesztere felkereste őt a szállásán, s ott Hittig Péter hadnagynak, az üteg szekerészparancsnokának jelenlétében Fischertől azt a parancsot kapta, hogy vételezzen az üteg ellátására 500 pengő forintot csizma és más felszerelési cikkek vásárlására. Január 8-án megjelent nála egy Kis nevű cs. kir. gránátos százados, elvette tőle minden, 700 pengő forint állami és 300 pengő forint saját pénzét. Február 8-án felgyógyulván, Tétényre, majd onnan Debrecenbe utazott. Beismerte, hogy gondatlanságból vétkezett, de kártérítésül felajánlja a feleségétől átvett, 359 forintnyi ékszert, 115 forintnyi követeletét és a feleségénél lévő 10 darab magyar aranyat, illetve havonta fizetéséből 50 forint levonást.²⁸ Ezen a napon a hadbírótság kihallgatta Székely Józsefet, a 6.

27 HL. 1848-49. 13/568f.

hatfontos lovasüteg hadnagyát, aki megerősítette Fischer vallomását, s elmondta, hogy a Fischer által említett 500 forintot nem tudta felvenni az intendántúrától, azt viszont látta, amikor Jóbb tüzmaster a 350 forintot átadta Hittig hadnagynak. További tanúkként megnevezte Jóbb Lambert és Kovács Ignác tüzmastereket.²⁹

Kovácsot és Jóbbot február 26-án Mezőkövesden hallgatták ki. Kovács csak annyit erősített meg, hogy Fischer valóban leesett a lováról Sósokútnál. Jóbb elismerte, hogy valóban átvett Fischertől 350 forintot, s azt átadta Hittig hadnagynak; arra azonban nem emlékezett, hogy ezt Hittig nyugtatványozta-e vagy sem.³⁰

Schütze Tivadar hadbíró ezek alapján készítette el Egyeken, március 1-jén hadbírói véleményét. Ebben a történetet összefoglalva megállapította, hogy „az önkényes elmaradás és az elsikkasztási büntény nincsen bebizonyítva, de még a tényálladék sincsen megállapítva”. Vannak ugyan gyanújelek, így például az, hogy Fischer sérüléséről nem szerzett orvosi bizonyítványt, hogy a nála lévő állami pénz nem adta át biztos kezekbe, noha az ellenség közeli bevonulását sejthette; hogy indokolatlanul 500 forintot akart felvételni a hadsereg pénztárából, de ezek túlzottan távoliak. Ehhez járul, hogy Fischer abban a biztos tudatban tért vissza a hadsereghez, miszerint ott „kérdőre fog vonatni, mit, ha bűnösnek érezte volna magát, alig tehete”. Emellett maga ajánlotta a kár megtérítését. Mindezek alapján Fischer ajánlatát elfogadhatónak tartja, „s minthogy az ezen ügyet illető körülmények s adatok utóbb Budapesten sokkal jobban kideríthetendők volnának, az igazság érdekében a végső ítéletet kielégítő próbák felmutathatásáig felfüggesztendőnek vélem”. Görgői a hadbírói véleményre a következőket írta:

A bennfoglalt vizsgálati irományokból, miután a tényálladék tökéletesen meg nem állapítható, — Fischer Ferenc ellen — a törvényszék tartását és azoni tárgyalását e ténynek meg nem rendelem; s azon parancsolat mellett küldöm a vizsgálati iratokat vissza hadbíróságomhoz, hogy további rendeletemig e tárgy próbák hiányából felfüggesztetik, amit törvényszéki ítélettel teend.

Kelt tiszafüredi főhadiszálláson, márc. 7-én 1849. eszt.

Görgői tábornok³¹

Március 16-án Tokajban a hadbíróság kihallgatta Hittig Péter hadnagyot, a 6. lovasüteg szekerészetének parancsnokát is. Hittig elmondta, hogy Fischert sem

28 HL 1848–49. 13/568b.

29 HL 1848–49. 13/568c.

30 HL 1848–49. 13/568d.

31 HL 1848–49. 13/568a.

játékosnak, sem pazarlónak nem találta, de az több ékszert, közülük két függőt vett Győrben, s elküldte őket a feleségének. A két függőt felismerte a bemutatott drágaságok között. Egyebekben megerősítette Fischer állításait az átadott 350, illetve az intendantúrától kiszolgáltatni kért 500 forintról.³² Fischer további sorsáról kevés adatunk van. A szabadságharcot tüzér századosként fejezte be, s 1867-ben, Budán, nyomorogva halt meg.³³

Sebő Alajos őrnagy ügye

Sebő Alajos, a 13. (Hunyadi) huszárezred őrnagya 1849. január 5-én Vácott leköszönt beosztásáról.³⁴ Ezt február 10-én Eperjesen a feldunai hadtest parancsnokságához intézett kérvényében azzal indokolta, hogy a Nádasról történt visszavonulás alkalmával „egy szennyes kór” tette tönkre. Leköszönését követően Komáromba menekült, s miután meggyógyult, február 5-én a feldunai hadtest felkeresésére indult. Kérte Görgeit, hogy „ha elébbi állásomat, melyet elég szerencsétlen voltam betegségem miatt elhagyni, vissza nem nyerhetném, a főparancsnokság kegyesen kieszközölni méltóztatna, hogy az 1-ő huszár ezredbeni³⁵ tiszti fokomba visszahelyeztetnék”. Görgei 1849. február 14-én Kassáról a következő sorok kíséretében küldte meg a folyamodványt Mészáros Lázár hadügyminiszternek:

Sebő Ernő [!] 13-ik honvéd ezrednél volt őrnagy, ki seregünk Budapestrőli kivonulása után váci főhadiszálláson lemondását beadta, most, midőn dolgaink némileg tán jobban állnának, nevezet úr a / . alatti kérvényt nyújtá be.

Miután roppant feladatomban férfias megoldására szilárd, s nem a viszonyokhoz képest változó jellemekre van szükségem: — az említett kérvényt nem teljesíthetem; — nehogy mégis egyszerűen tagadó válasz adassék, és így hazája szolgálatától előtte az út elzárassék; felkérem a [tisztelet] hadügyminisztériumot, mikint kérelme iránt, más sereghezi alkalmazás által rendelkezni szíveskedjék.³⁶

32 HL 1848–49. 13/568e.

33 *Bona*, 1988. 211. p.

34 Hadbírószági vallomásában jan. 7-re tette kilépését. HL Abszolutizmuskori iratok. Aradi cs. kir. rendkívüli haditörvénytörvény. 113/10. csomó. 2/346. 246. f.

35 Sebő korábban századosként az 1. (Császár) huszárezredben szolgált, s 1848. okt. 20-án nevezték ki a 13. (Hunyadi) huszárezred őrnagyává. *Bona*, 1987. 292. p.

36 MOL HM Ált. 1849:3495. Mellette Sebő folyamodványa és az Entresz Ferenc „gyakorló orvos tanár” által Komáromban 1849. febr. 1-jén kiállított orvosi bizonyítvány.

Görgei a kemény válasz ellenére is Sebőre bízta a hadtesténél tett tisztí kinevezések listáját, s március 5-én sürgette közzétételüket. A minisztérium március 8-án közölte, hogy „a felhozott kinevezéseknek itt semmi nyoma nem találatván, hihetőleg az vagy nem is jutott a hadügyminisztériumhoz, vagy a Budáróli eljövétel alkalmával történt zavarban eltévedett”, s ezért kérte Görgeit azok újólag történő felterjesztésére azzal, hogy a felterjesztett kinevezéseket az illető tisztek megnyugtatóására azonnal a Közlönybe fogja iktatni.³⁷ Sebőt ezután valóban visszahelyezték az 1. (Császár) huszárezredhez, s április 4-én a tápióbszkei lovasrohamban ki is tüntette magát: párviadalban ő végzett Hermann von Riedesel báróval, a horvát bání huszárok őrnagyával (az eseményt Than Mór festményen örökítette meg).³⁸ Az összecsapásban maga is súlyos sebet kapott, egy hónapig szolgálatképtelen volt. Április 30-án megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát, május 25-től az 1. (Császár) huszárezred ideiglenes parancsnoka volt a világosi fegyverletételig. Aradon 16 év várfogságra ítélték, majd 1853-ban kegyelmet kapott, 1867–1868-ban a győri honvédegyetel tagja volt, s Bősön dolgozott mint uradalmi gazdatiszt. 1882-ben a Győr megyei Nyáradon, szülőfalujában halt meg.³⁹

Ki az ezredparancsnok?

1849. január 3–4-én a feldunai hadtest több tucat tisztje, köztük hadosztály-, dandár-, ezred- és zászlóaljparancsnokok sora hagyta el a szolgálatot. Volt közöttük olyan, aki nyíltan megmondta Görgeinek: úgy érzi, hogy a magyar kormányzat lelépett a legalitás teréről, s ezért nem vállalhat további szolgálatot. Volt olyan, aki a bejelentéstől is megkímélte hadtestparancsnokát, s egyszerűen a fővárosban maradt. Volt olyan, aki betegségére hivatkozva kért szabadságot, s maradt a fővárosban, s olyan is, aki hasonló ürüggyel a Debrecenbe menekült magyar kormányt követte. Ez utóbbiak közé tartozott Ferdinand Karger ezredes, a 4. (Sándor) huszár-

37 MOL HM Ált. 1849:5278.

38 Közli: A szabadságharc kilenc nagy csatája. Szerk.: Katona Tamás. Utószó: Cennerné Wilhelm Gizella, a képmagyarázatok: Barcy Zoltán. Bp., 1978. a 28–29. p. között. Sebő hőstettét részletesen leírja *Görgey István* II. 90. p., *Karsa Ferenc*: Szabadságharcos napló. „A körülmény és velem 1848. és 1849. évben történt események”. S. a. r. Bona Gábor. Bp., 1993. 163. p.; *Egervári Ödön*: Bátor Scholcz Bódog emlékiratai az 1848/9-ki szabadságharcból. Pest, 1870. 55. p.

39 Bona, 1987. 292. p.

ezred parancsnoka, aki még december 31-én jelentett beteget, s adta át dandárának és egyben ezredének parancsnokságát Ernst Poelt Ritter von Poeltenberg (Poeltenberg Ernő) alezredesnek. Karger január 13-án Nagyváradról írott kérvényében tüdőhártya-gyulladására hivatkozva négy hét szabadságot kért a hadügyminisztériumtól, amely ezt január 17-én meg is adta.⁴⁰

Görgei még 1849. február 1-jei napiparancsában léptette elő ezredessé Poeltenberget.⁴¹ Február 16-án több más alakulathoz, köztük a Sándor-huszárokhoz kinevezett tisztével együtt az ő kinevezését is felterjesztette a hadügyminisztériumhoz megerősítés végett. A minisztérium katonai osztálya február 20-án közölte, hogy mivel a 4. huszárezrednél a kinevezések szerint az alszázadosok száma „a rendes szabály szerinti mennyiségét sokkal meghaladja”, azokat csak a hadtestparancsnokság erre vonatkozó tudósítása után erősítheti meg. Szintén a katonai osztály vélte úgy, hogy elképzelhetőek esetek, amikor „a honnak leghűbb fia a körülmények miatt kényszerül állomását elhagyni”, s az ilyeneket nem lehet „annyira lakoltatni, hogy azok állomásuktól azonnal elmozdíttassanak”. Ezért nem erősítheti meg a 4. huszárezredhez javasolt törzsiszti kinevezéseket. Az utalás egyértelműen Ferdinand Karger ezredesre vonatkozott. A minisztérium egyébként nyilatkozatra szólította fel, hogy február 28-ig képes lesz-e átvenni az ezred parancsnokságát.⁴²

Görgei 1849. február 21-én Miskolcra a következő jelentést intézte Mészáros Lázár hadügyminiszterhez:

A hadügyminisztérium katonai osztálya 3228. szám alatt Karger ezredes előterjesztése nyomán a 4-ik huszárezrednél tett előléptetések jegyzékét vélem közlém.⁴³

Karger ezredes úrnak a minisztériumhoz tett felterjesztése febr. 11-éről szól.

Az általa ajánlott egyének már január 16-án a 4-ik huszárezred itt lévő — s így valószínűs parancsnokának felterjesztésére már ki valának nevezve, s neveik jóváhagyás végett már fel is terjesztettek a hadügyminisztériumnak.

40 MOL HM Ált. 1849:566. Karger egyébként jan. 11-én Földesen átutazva igen elítélő hangon nyilatkozott a kormányzat politikájáról. MOL OHB 1849:311., Kossuth Lajos összes munkái. XIV. köt. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. S. a. r. Barta István. Bp., 1953. 108. p.

41 MOL Görgey-lt. b/45/a. fasc.

42 MOL HM Ált. 1849:3564., OHB 1849:2384., A Hadügyminisztérium (= HM) válaszáának tisztázata: MOL Görgei-ir. I. doboz.

43 A HM Karger ajánlatára már febr. 6-án kinevezte Zámnelly Lajost őrnaggyá, s 7-én és 16-án is kinevezett további öt tisztet a 4. huszárezredhez. MOL HM Ált. 1849:2275., 2348., 2866., 3524.

Úgy látszik tehát, mikint Karger ezredes a 4-ik huszárezred dolgaira nézve kevés tudomással bírhat.

Karger ezredes úr, Budapestről kivonulásunkkor ezredjét anélkül, hogy erre engedelmet nyert volna, — elhagyta.

Ki seregemet oly veszélyes percben, mint volt az akkori, — katona létére gyáván el tudta hagyni, — az többé egy huszárezred vezére nem lehet seregemben.

S ha túrném, hogy tisztésge kényelmeinek élvezése által, más érdemesebb sérelmével előbbeni állását bitorolja; úgy magamra sütném a gyávaság bélyegét.

Karger helyett más vette át az ezred vezényletét, ki viseli a hadjárat terheit, annak leend szava az ezred közvetlen beldolgainak elintézésében is.

Mindezeknél fogva hivatkozva 570-ik szám alatti felterjesztésemre, ismételten kijelentem: miszerint azon egyéneket, álljanak azok bármily magasan, — kik seregemet dolgaink veszélyessége miatt elhagyták, soha semmiféle esetben többé vissza nem veendem; sem megengedni nem fogom, mikint előbbi állásuknál fogva, dolgainkba bármiképp beleavatkozzanak.

Hadügyminiszter urat pedig felkérem, mikint jelen felterjesztésemet Karger ezredes úrral, — mint előléptetési ajánlatára adott válaszmot, tudatni s közölni méltóztassék.⁴⁴

A hadügyminisztérium február 24-én megküldte Kargernek Görgői felterjesztését, s felszólította, hogy az abban szereplő vadak alól tisztázza magát, „mivel ha Ön ezen vádat magáról elhárítani képes nem leend, sajnálattal bár, de kéntelen leendek a felhozott eset megvizsgáztatását a rendes törvényes útra igazítani”. — Karger először január 13-án, majd február 16-án kért négy-négy heti szabadságot a hadügyminisztériumtól, s Mészáros február 19-i válaszában tudatta vele, hogy a szabadságot megadja ugyan, de ezalatt illetményét nem kaphatja. Közölte, hogy Görgői az ezrednél már ezredessé jelölte Poeltenberg alezredest, s ha Karger március 10-ig nem veszi át az ezred parancsnokságát, a hadügyminisztérium kénytelen lesz őt számfelletti állományba helyezni.⁴⁵ Karger február 24-én küldött válaszában közölte, hogy orvosi vélemény szerint téli és tavaszi időben nem teljesíthet szolgálatot, mert félő, hogy betegségéből nem gyógyul fel tökéletesen.⁴⁶ A minisztérium március 20-án arra hivatkozva, hogy Karger mindaddig nem válaszolt az újabb felszólításra, ismét felhívta: nyilatkozzon, „vajon akar-é s egészségi állapota megengedi-é ezredéhez megjelenni annak parancsnoksága átvételére, minthogy jelen harcias időben, midőn sergeink ellenség előtt állnak, egy ezredet parancsnok

44 MOL HM Ált. 1849:4183. Mellette a HM utasításának fogalmazványja.

45 MOL HM Ált. 1849:566., 3607.

46 MOL HM Ált. 1848:4340.

nélkül hagyni huzamosb időig nem lehet”. Ha nem jelenhetne meg, a minisztérium kénytelen lenne őt ideiglenesen nyugalmazni.⁴⁷ Karger március 23-án válaszolt. Erre március 27-én Mészáros utasította Láhner György vezérőrnagyot, hogy Nagyváradon egy törzsorvosokból és tisztekből alakítandó vizsgáló bizottmánnyal Karger ideiglenes nyugállományba helyezése érdekében tartasson orvosi vizsgálatot, s ennek eredményét terjessze fel.⁴⁸ Láhner erre kérte a minisztériumot, hogy mivel Nagyváradon egyetlen törzsorvos sincs, küldjön egyet oda, mire a minisztérium egészségügyi osztálya azt válaszolta, hogy „hol annyi jeles tábori orvos egyén létezik, törzsorvos jelenben nem nevezethetik ki”. Erre Láhner április 7-én kérte az egészségügyi osztályt az illető tábori orvosok megnevezésére. Az osztály másnap írott válaszában utasította Láhner, hogy Karger küldje Debrecenbe az április 14-én ott tartandó felülvizsgálatra.⁴⁹ Április 14-én a katonai osztály kérte az egészségügyi osztályt, hogy aznap tíz órára hívja össze Karger megvizsgáltatására „a szokott modorbani bizottmányt”.⁵⁰ Április 20-án Menyhárt ezredes és Töltényi törzsorvos kiállította Karger felülvizsgálati jegyzékét. Eszerint Karger hólyagos himlő következtében a légcső nyálkahártyáinak krónikus ingerlésében szenved. A bizottmány javasolta Karger ideiglenes nyugdíjazását. Május 1-jén a katonai osztály a gazdasági osztályt, 2-án a 4. huszárezredet értesítette Karger nyugdíjazásáról, utóbbit azzal, hogy április 30-tól töröljék őt a tiszti létszámból. Május 3-án Pétery József, a gazdasági osztály igazgatója megküldte a katonai osztálynak Karger felülvizsgálati jegyzékét.⁵¹ A szabadságharc után Karger így is rangfosztással fizetett a honvédseregben betöltött szerepéért.⁵²

A szabadságolt zászlóaljparancsnok

Görgei 1849. február 21-én Miskolcra a következő jelentést küldte Mészáros Lázár hadügyminiszterhez:

47 MOL HM Ált. 1849:7017.

48 MOL HM Ált. 1849:7788.

49 MOL HM Ált. 1849:9393. A katonai osztály 9440. szám alatt még Karger megvizsgáltatását sürgette Láhneről.

50 MOL HM Ált. 1849:9969.

51 MOL HM Ált. 1849:12329.

52 *Bona*, 1987. 361. p.

Éppen most ide érvén főhadiszállással, Inczedy őrnagy és a XIV. honvéd zászlóaljnak volt parancsnoka jelentkezett nálam, hogy be akar kelni, s elébbeni helyét újra elfoglalni.

Én azonban oda utasítottam őt, hogy bárhol másutt szerezzen magának alkalmazást, de hadseregemben azt nem találhatja többé, minthogy:

1-er zászlóalját Hansabégen [!] elhagyni, *mégpedig az ellenség előtt* azért merte, mivel Perczel Mór tábornok őt egy rossz tréfiáért megdorgálta volt.

Akkor ő azt jelentette ki, hogy ily méltatlan bánásmód mellett többé nem szolgálhat, hacsak én elégtételt nem szerezek nekie Perczel Mór tábornoktól.

Ezen magaviselete Inczedy őrnagynak elég lett volna magában is, hogy a nevezett őrnagyot azonnal pör alá vétessem, de hozzájárul még az is

2-or hogy ugyanaznap Hansabégen [!] Kleinheinz akkori százados- és ideiglenes vezérkari tiszttel oly rendkívüli, minden tisztii illedelmet legmélyebben sértő civakodásba ereszkedett, minő még a legműveletlenebb emberek között is botránnyt okozna.

3-or Végre Inczedy őrnagy Vácon oly körülmények közt, hol minden igaz hazafinak szégyenlenie kellett a hadseregtől elmaradását, állítása szerint: sebes lába miatt, szabadságra kívánczolt, s azáltal tulajdon jelleme fölött kimondta a végítéletet; mert amint én egy — Karger ezredesre s több effélékre vonatkozó felterjesztésemben már egyszer szilárdul kimondám: mindazok — kik akkori kétes állapotunkban *csekély betegségük miatt* elhagyták seregemet, abbani visszaalkalmazásukra örökre érdemtelenné tették magukat.⁵³

A minisztérium február 25-i válaszában közölte: bár Görgei ítéletében osztozik, eljárását mégsem helyeselheti, mivel az ilyen eseteknél alkalmazott rendeleteit „az előadott első alkalommal a hadügyminisztériumnak följelenteni fölöslegesnek tartotta”. E mulasztások által a kormány és a hadügyminisztérium a következetlenség látszatába eshet, mint éppen ez alkalommal is. Görgei maga emelte ki Inczedy László érdemeit a dunántúli harcokról szóló jelentéseiben, s amikor Inczedy a megfelelő orvosi bizonyítványokkal ellátva Debrecenben megjelent, a kormány alezredessé nevezte ki. Ez nem történt volna meg, ha Görgei „mihelyt körülményei engedik, hivatalos közlekedésbe veszi magát a kormánnyal és hadügyminisztériummal”. Karger előterjesztéseinek megerősítése is e hiánynak tulajdonítható. (A minisztérium február 13-án éppen Karger ajánlatára terjesztette elő Inczedyt alezredessé, s Kossuth a kinevezést „igen szívesen” helybenhagyta).⁵⁴

Mészáros március 1-jén küldte meg Görgeinek Inczedy László alezredes igazolói nyilatkozatát, „melyben magát, ha bűnös, büntettetni, de ha ártatlansága bebizo-

53 MOL HM Ált. 1849:4152. Mellette a HM válaszána fogalmazványa.

54 MOL HM Ált. 1849:3272., OHB-iktatószáma 1849:1991.

nyosodnék, a rajta elkövetett sérelmet orvosoltatni kéri”. Kérte Görgei ezzel kapcsolatos nyilatkozatát, „mert ha a dolog úgy áll, mint a nyilatkozatban előadatik, úgy a folyamodón méltatlanság követtetett el, mi azonnali orvoslást igényel”. Inczedy nyilatkozata ismeretlen.⁵⁵ Görgei erre a következő választ küldte 1849. március 4-én Tiszafüredről:

A hadügyminisztérium 4653. szám alatti rendeletére Inczedy alezredes úr vissza nem vételéből támasztott panaszt érdeklőleg válaszom e következő:

Katonának előljárója világos parancsa ellenére semmi esetben sem volna szabad ki-rendelt helyétől eltávoznia.

Ki ez elvet akár rosszakarat-, akár hanyagságból sérti meg — egyiránt érdemes büntetésre.

Inczedy alezredes úr Kazimirmál jól viselte magát, s ennélfogva őt alezredessé is ajánlottam.⁵⁶

De ez semmi esetben sem menti őt. — Sőt, ellenkezőleg — megkívánom, miként oly egyén, ki rendet csinálni van hivatva saját körében, — ugyanazt ne rontsa ott, hol arra legnagyobb szükség van, — ne szolgáljon állásánál fogva rossz példa gyanánt.

Méltóztassék hadügyminiszter úrnak bármikint rendelkezni, én kéntelen vagyok ki-mondott szavaimhoz elváhatlanul ragaszkodni.⁵⁷

Az ügy külön érdekessége, hogy Perczel és Görgei közismerten rossz viszony-ban voltak, s Görgei — a katonai függelmi viszonyok figyelembevételével — tá-bornoktársa és zászlóaljparancsnoka vitájában az előbbi presztízsét védte.

A hadügyminisztérium még február 27-én megbízta Inczedyt az 1849. február 8-i aradi ütközet körülményeinek kivizsgálásával. Inczedy a vizsgálatot március 21-én fejezte be.⁵⁸ Április 3-án a minisztérium Perczel táborába küldte Inczedyt, de nem ment oda, mert április 20-án még Debrecenben volt.⁵⁹ Április 29-én a nagy-károlyi újonctelep parancsnokává nevezték ki, majd május 16-án ő vette át az ab-rudbányai katasztrófa után alaposan leolvadt zarándi dandár vezérletét. Augusztus 22-én Belényesnél feloszlatta csapatait. A szabadságharcban vállalt szerepéért 10 év várfogságra ítélték, 1852-ben szabadult. A kiegyezés után bebizonyíthatta, hogy

55 MOL HM Ált. 1849:4653.

56 1848. dec. 21-én és 23-án. Közli *Hermann Róbert*: Görgei Artúr és Kossuth Lajos leve-lezésének kiadatlan darabjai. In: *Századok*, 128. (1994) 958–959. p.

57 HL 1848–49. 16/74. HM-iktatószáma 1849:5280.

58 MOL HM Ált. 1849:15141.

59 MOL HM Ált. 1849:8877., 10916.

három év alatt a börtönben beletanult a „szakmába”: előbb az illavai, majd a nagyenyedi feyház igazgatója volt. 1882-ben hunyt el Nagyenyeden.⁶⁰

A vétlen nemzetőr hadnagy

Karsa Endre, a zemplén–gömöri önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj hadnagya 1848. december 28-án a bábolnai ütközetben több társával együtt elszakadt alakulatától, s a Csákberényben állomásozó Karger-dandárhoz csatlakozott. Itt Inczédy László, a 14. honvédszászlóalj őrnagya ideiglenesen beosztotta alakulatának 1. századába. 1849. január 2-án Hamzsabégen hagyta el a zászlóaljat, s tért vissza saját alakulatához. Közben Clementis Gábor, a zemplén–gömöri zászlóalj őrnagya azt jelentette a főhadiszállásra, hogy Karsa több más tiszttel együtt elmaradt az alakulattól. Ezért Görgei december 31-én kelt napiparancsában valamennyi tisztet megfosztotta tiszti rangjától.⁶¹ Karsa 1849. február 18-án Inczédy és Clementis öt tiszttaló bizonyítványával jelentkezett Görgeinél, s kérte, hogy hadnagyi ranggal hazamehessen. Görgei erre azt felelte, hogy nem kételkedik ugyan Karsa katonai becsületében, de csak úgy tisztázhatja magát, ha közhonvédként vonul be zászlóaljához.⁶² Karsa ezután hazautazott Zemplénbe, s Tokajban újabb bizonyítványt szerzett be Csepy Dániel nyugalmazott ezredestől, majd mindhárom bizonyítvány kíséretében kérvényt nyújtott be Mészáros Lázár hadügyminiszterhez. Ebben kérte, hogy sorozzák be valamelyik zászlóaljhoz.⁶³ Mészáros március 2-án megküldte Görgeinek Karsa kérelmét. Hozzátette, „hogy miután folyamodó zászlóaljjátóli elmaradását igazolja, s ekképp a felállított azon elv: hogy ki nehéz körülményink közt elhagyja a táborn, ugyanaz a viszonyok kedvezőbb fordulatánál be nem fogadható, — a nevezett esetben ellenkezésbe nem hozatik”, Görgei terjessze fel ezzel kapcsolatos felvilágosítását, „mert helyzetünkben az önkényt ajánlkozó kiképzett védelmi erőtl nélkülözni célszerűtlenség, s eltaszítani annyi, mint nem méltányolni a hazafiúi szép törekvést”. Ezzel egy időben intézkedett, hogy Karsát mindaddig, míg „ügye tisztába hozatnék”, tiszteletbeli őrmesterként iktassák be a 35. honvédszászlóalj tiszti létszámába.⁶⁴

60 *Bona*, 1987. 181. p.

61 *Karsa*, 292–293. p., MOL HM Ált. 1849:5279., Közlöny, 1849. jan. 16. (Itt Karossa Andrásként szerepel).

62 *Karsa*, 293. p.

63 MOL HM Ált. 1849:5279.

Görgei az ügyről 1849. március 4-én Tiszafüredről a következő jelentést küldte Mészáros Lázár hadügyminiszterhez:

Karsa Endre zempléni önkéntes zászlóaljbeli volt hadnagynak felvilágosító jelentéstétel végett hozzám küldött folyamodványa- s az azt kísérő miniszteri leiratra e következőket válaszolom:

Karsa Endre mint hadnagy, Felsőgallánál zászlóaljjától anélkül, hogy távozásra előjáróitól engedelmet kapott volna, elmaradt:

Miután ezt világos rendeletem ellen tette — megnyerte ugyanazon rendeletemben megígért büntetést, — azaz tisztségétől elmozdított, s ez közhírré tétetett.

Karsa Endre úr ez eset után magát nálam jelentette, de miután részére szóló s folyamodványához csatolt bizonyítványai akkora még hiányoztak: — néki egyebet nem is válaszolhattam, mint mit folyamodványában is érint. — Ezután Zemplénbe utazott, — honnan szerencsénk ismétli kedvezésekor Kassára jött, s a zászlóaljhozi visszamenetelére engedelmet kért. — Ekkor kérdém, vajon miért nem jelentette magát Pestrőli kivonulásunk után rögtön e bizonyítványokkal. — Felelete volt: mert hazamentem nőmhöz.

Én pedig azt hiszem, hogy az, ki Pestrőli kivonulásom nehéz percében nem érzett magában annyi erőt, magát igazolva s becsületét megmentve tisztí állásában visszakívánkozni minden áron; — az nem érdemli, hogy kedvező viszonyaink közt seregem tisztjei közt helyet foglaljon.

Szóval, ki jobban szerette nejét látni, mint becsületét megmenteni, s honáért harcolni, — az maradjon következetes, és ne jöjjön seregembe, mert ily hősökre győzelmi reményeket soha sem fogok építeni.⁶⁵

Görgei végül visszafogadta seregébe Karsát, s március 15-én Tokajban honvéd hadnagyi ranggal kinevezte az első beszercei (később második 51.) honvédzászlóalj hadnagyává.⁶⁶

Századosból hadnagy

Györgyfy Imre, a 10. honvéd zászlóalj 1849. január 12-én Léván leköszönt századosa február 28-án Debrecenben kérte a hadügyminisztériumot, hogy valamelyik lovasezred tartalékánál, ruhatárnál, toborzó parancsnokságnál, kórháznál vagy

64 MOL HM Ált. 1849:4723.

65 MOL HM Ált. 1849:5279. Mellette a vonatkozó iratok.

66 *Karsa*, 293. p.

élelmiszerraktárnál alkalmazzák újra. A minisztérium a beadványt véleményezés végett továbbította Görgeihez. A tábornok március 4-én a következőket válaszolta:

./. A hadügyminisztérium 4614. szám alatti rendeletére a csatolvány visszarekesztése mellett van szerencsém válaszolni: mikint Győrfy [sic!] Imre úr akkor, mikor a magyar hazáért vívni dicső ugyan, de nehéz volt, — seregemet előttem ismeretlen okból elhagyta, tőlem *./.* alatti elbocsátó levelet nyervén.

Ki van a levélben nyilvánosan írva, mikint ő a magyar álladalom kedvezéseire e kilépte után nem fog számolhatni.

Mivégül felkérem Hadügyminiszter urat, mikint a *./.* alatti eredetjét [sic!] nevezett úrtól bekérni, — s választát annak értelmében méltóztassék kiadni; hogy ekkint folyamodó, s a hozzá hasonló lelkületű urak átlássák, mikint gyávaságuk felsőbb helyen sem legyeztetik, — és hogy orvosi bizonyítványokkal palástolt lelkük azon szemmel nézetik fenn is, — mint itt.⁶⁷

A hadügyminisztérium a térparancsnokság útján közölte Görgei választát Györgyfyvel. Erre adott felelete után, április 5-én a minisztérium továbbította a térparancsnoksághoz Györgyfy lemondási oklevelét. Györgyfy április 15-én betegsége elmúltára hivatkozva ismét kérte újraalkalmazását. Mészáros Lázár ideiglenes hadügyminiszter elutasította a kérést, mondván, hogy „folyamodó is azok közé tartozik, kik a magyar ügynek csak akkor és annyiban baráti, ha és amennyiben a körülmények kedvezők”. Györgyfy május 1-jén arra hivatkozva, hogy február 28-án saját elhatározásából jelent meg Debrecenben, ismét „illő tiszti rangban” kérte magát alkalmazni. Erre Mészáros kinevezte Györgyfyt hadnaggyá az 51. honvédszászlóaljhoz. 1849. május 9-től a kecskeméti újonctelepnél szolgált, a szabadságharc végén a 130. honvédszászlóalj főhadnagya volt.⁶⁸

Az önkényeskedő nemzetőr hadnagy

Kiss Kálmán 23 éves, római katolikus, nőtlen, Sáros megyei, orli születésű, zempléni önkéntes lovas nemzetőr hadnagyot Klapka még 1849 januárjában futárként küldte Görgeihez, de útközben Sáros megyében Semsey Vilmos szolgabíró letartóztatta, majd rögtönítélő bíróság által halálra ítélte. Kiss megszökött a fogságból, de mintegy 4000 pengő forint értékű készpénze, két lova, szekere és minden ruhája Semsey és Medveczky Antal által elkoboztatott. Kiss kártérítést kért az

67 MOL HM Ált. 1849:10889. [5277.] Mellette a vonatkozó iratok.

68 Bona, 1988. 244. p.

OHB-tól, s az március 3-án utasította Szemere Bertalan főkormánybiztost, hogy „mihelyt a harcviszonyok változtával Sáros megye az ellenségtől megtisztul, az érdekelt panaszt szigorúan megvizsgálni s a folyamodó kárának megtérítéséről intézkedni szíveskedjék”.⁶⁹ Kiss Kálmán 1849. március 10-én Büdszentmihályon egy Görgei nevében, Klempai Vilmos névre kiállított, általa hamisított nyílt rendelettel megjelent a Dessewffy grófi család tisztartójánál, és 2000 forint hadisarcot követelt tőle. Amikor a tisztartó ennek kiszolgáltatására nem volt hajlandó, azzal fenyegette meg, hogy a 4. (Sándor) huszárezred 300 emberével tér vissza, s 10 000 forintnyi kárt okoz velük. A helység előljárói gyanúsnak tartották viselkedését, ezért Szeremlei Györgynek, a szabolcsi szabadesapat főhadnagyának közreműködésével elfogták és Polgárra akarták kísértetni. Kiss Kálmán ezután szökni próbált, de elfogták, s átadták a katonai hatóságnak. Vallomásában elmondta, hogy Sáros megyében szenvedett kárát akarta pótolni a „schwarzgelb” Dessewffy birtokán. (A birtok tulajdonosa Dessewffy Emil gróf volt). „Folyó évi febr. 22-én Miskolcon voltam Görgei tábornok úrnál és kértem tőle Sáros megyei káromra nézve kártalanítást. Ő engem a Honvédelmi Bizottmányhoz utasított, melynek panaszomat előadom, és melytől ügyem eldöntését várjam. Erre azt feleltem, ha ezt tudom, hogy ily úton kaphatom csak meg káromat, még akkor, midőn Sárosba egy szakasz huszárral a tábornok úrtól fentebb említett két Semsey és Medveczki elfogatására kiküldtettem, magamat a Semseyk [sic!] jószágából önhatalmilag kártalanítottam volna. Erre a tábornok úr azt felelte, hogy jó volt nem tenni, mert olyan tettesre főbelövés a büntetés”.

Görgei 1849. március 12-én Büdszentmihályról a következő utasításokat küldte Ensel Kálmán hadbírónak és Poeltenberg Ernő ezredesnek:

Kiss Kálmán ist zu übernehmen, unter strengen Bewachung zu halten und sogleich ein Standrecht über ihn abzuhalten, die dazu nötigen Dokumente folgen mit.
Das Jochtermin hat Herr Oberst Poeltenberg von seinen Division zu bestimmen.

Herr Oberst haben das Urteil (der kein Zweifel stattfinden kann) zu bestättigen, u[nd] gleich vollziehen zu lassen.⁷⁰

A Gózon Lajos őrnagy vezette hadbíróság Kiss Kálmánt kötél általi halálra ítélte, ezt Poeltenberg ezredes kegyelem útján főbelövésre változtatta. Görgei megerő-

69 MOL OHB 1849:2771.; HM Ált. 1849/16809.

70 HL 1848–49. 20/501c.

sította az ítéletet, s azt március 13-án reggel 5 órakor végrehajtották. Kiss temetési költségeit — két forintot — Görgei kézipénztárából utalványozta.⁷¹

Kegyelem az évfordulón

Február 18-án Guyon a hadseregi parancs következtében utasította Kompólyt Ágoston őrnagyot, egyenlítse ki a közte és a 13. zászlóalj tisztikara közötti egyenetlenséget, s tegyen jelentést a sikerről. Guyon magához hívatta a zászlóalj tisztikarát is, s miután a tisztek kinyilvánították ellenszenvüket Kompólyval szemben, megparancsolta, hogy mind Kompólyt, mind a tisztek nyújtsák be írásban közléseiket. Ez február 19-én meg is történt. A tisztikar Kompólyt hibáztató nyilatkozatával minden tiszt egyetértett, kivéve Kékesy Mihály századost, zászlóaljparancsnokot.⁷² Február 21-én Guyon Sajószentpéterről jelentette a hadtestparancsnokságnak a történeteket. A tisztikar közléséből kiderült, hogy nemcsak Kompólyval elégedetlenek, hanem az őt korábban helyettesítő zászlóaljparancsnokkal, Kékesyvel is.⁷³ Ennek oka az volt, hogy Kékesy többször a legénység előtt pirogatta meg tisztjeit. Amikor pedig a tisztek kérték Kékesyt, hogy a jövőben tartózkodjon ettől, az február 13-án Szepsin kelt levelében közölte a zászlóalj tisztikarával, hogy „ha valaki megbántodnak [!] érzi magát, szabály szerint adja elő panaszát, ne pedig, mint árva gyermek, gyámtyja kezelése után induljon”, mert legközelebb hasonló esetben az illetőket „katonai törvény elejbe” állítja.⁷⁴ A zászlóalj tisztikara másnap Szilason írott nyilatkozatában kijelentette: miután Kékesy nem hajlandó meghallgatni méltányos panaszukat, „ha Kékesy zászlói parancsnok úr valamellikünket az arc előtt kíméletlenül és méltatlanul megrohanna, az ily megsértés egyiránt mind egyikünket fogja illetni, s előre is a személyesen megbántottnak, annak elbukása esetére pedig a többinek sorshúzás által lesz legszigorúbb kötelessége a tett meg-

71 HL 1848–49. 20/501, a-e. 51/39. — Az esetet némileg eltorzítva leírja *Görgey István* II. 39–41. p. Szerinte az illető (nem nevezi meg Kist) kormánybiztosnak adta ki magát, s egyszer már Sáros vármegyében hasonló önkényeskedései miatt elfogták, de akkor Görgei szabadon engedte, azzal, hogy még egyszer ne kerüljön a kezébe.

72 HL 1848–49. 14/281b-c. — A Kompólyt és a tisztikar közötti feszültség okáról a forrásokban nem találtunk adatot.

73 HL 1848–49. 14/281a. Görgei febr. 14-i napiparancsában utasította Kompólyt, hogy adja át a zászlóaljparancsnokságot Keresztes Lajos nemzetőr őrnagynak. MOL Görgei-ir. 1. doboz. d. sz. A fennmaradt iratok szerint febr. 13-án és 19-én Kékesy volt a zászlóalj tényleges parancsnoka, 25-én pedig már Keresztes.

74 HL 1848–49. 14/281d.

sértés végett elégtételt követelni”.⁷⁵ A nyilatkozat valamilyen módon Guyon Richárd ezredes, hadosztályparancsnok kezébe került. Guyon magához hívatta a tiszteket, megkérdezte tőlük, hogy aláírásaikat sajátjuknak ismerik-e el? Amikor a tisztek igennel válaszoltak, Guyon közölte velük, „miképp szerette volna, ha ily kényes ügy, mely a katonai fegyelmet érinti, kezéhez bár soha el nem jut vala, de most már az írásbeli nyilatkozatot hallgatással nem mellőzheti, s kötelességében eljárni tartozván, azt a hadparancsnok Görgei tábornokhoz felterjeszteni kénytelen, aki azután a továbbiak iránt intézkedni fog”.⁷⁶ Guyon haditörvényszéki eljárás lefolytatását indítványozta, s ezt Görgei február 24-én el is rendelte.⁷⁷

Keresztes Lajos őrnagy, a zászlóalj parancsnoka február 25-én Nyékről a mezőkeresztesi főhadiszállásra küldte Ordódy István és Nagy Imre századosokat. Újházi Aladár, Graiziger Rudolf, Zöldi Antal, Parányi Frigyes főhadnagyokat, Hübner Miklós, Jaskula Antal, Szentpétery Pál és Horváth József hadnagyokat. Egyben közölte a fővezérséggel, hogy Szalay Ferenc hadnagy, élelmezési tiszt Miskolcon van, Duschek százados pedig azért nem mehet a főhadiszállásra, mert időközben őrnaggyá nevezték ki, s 22-én Debrecenbe utazott.⁷⁸

Február 26-án a VII. hadtest tábori hadbírósa kihallgatta Szalay Ferenc hadnagyot és Graiziger Rudolf századost, majd március 4-én Egyeken Duschek Géza századost, Újházi Aladár, Parányi Frigyes főhadnagyokat, 5-én Zöldi Antal főhadnagyot és Jaskula Antal hadnagyokat, 6-án Szentpétery Pált⁷⁹, Hübner Miklós hadnagyot, 8-án Ordódy István és Nagy Imre századost, 11-én Polgárdon Kékesy Mihály századost, végül 13-án Nagyfaluban tanúként Csikász János és Nedeczky István főhadnagyot.⁸⁰ Március 14-én Tokajban vették fel a rendes vallatási jegyzőkönyvet, majd Müller János hadbíró elkészítette az oktató előadást (votum informativum). Eszerint a vádlottak harmadik fokú engedetlenség, „illetőleg az előjáró iránt tanúsított tisztelet megtagadása” vétkében marasztalhatók el. Súlyosbító körülménynek tekintette azt, hogy „többen összeszövetkeztek”, enyhítő körülménynek, „hogy a vádlottak ezen lépés által megsértett becsületüket helyreállítani kí-

75 HL 1848–49. 14/281e.

76 HL Tanulmánygyűjtemény. 1913. *Jaskula Antal: Egy 1848/9-i honvéd emlékezéseiből.* 10–11. p.

77 HL 1848–49. 14/281a., f., g. Görgei rendelete nincs az iratok között.

78 HL 1848–49. 14/281f.

79 Szentpétery vallomásának tetején márc. 26. szerepel, de ez nyilvánvaló tollhiba, hiszen márc. 15-én már az ítélet is megszületett.

80 HL 1848–49. 14/281g–t.

vánták”, s Kékesy százados „tetteges megsértései következtében ehhez mintegy elégtételül fogtak”. A hadbíró ezután az eddig kiállt vizsgálati fogságon felül tíz-napi porkolábfogsággal javasolta büntetni őket.⁸¹ A haditörvényszék tagjai közül a közemberek, az őrzetők, a tizedesek és Kramer őrnagy, elnök, egyetértettek a javasolt büntetéssel. Emellett voksolt maga a hadbíró is. Az őrmesterek és a századosok a kiállott 18 napi porkolábfogságon kívül további büntetést nem tartottak szükségesnek, a hadnagyok ezen felül 6 nap porkolábfogságot javasoltak. A március 15-én kimondott ítélet végül a hadbíró által javasolt, s a többség által elfogadott büntetést mondta ki. Görgei 1849. március 15-én Tokajban a következő záradékkal látta el az ítéletet:

Kegyelmezési jogomnál fogva a még hátralévő tíz napi fogságot elengedem, annál is inkább, mert az oktató szavazat irata szerint a vádlottak mintegy felhíva voltak a kemény bánásmód által, mi az igazság és jogosság korlátait túlhaladta: s jelen megkegyelmezésem hirdettessék ki.⁸²

Görgei az ítélet kihirdetése után magához rendelte a tiszteket, s Jaskula Antal visszaemlékezése szerint a következőket mondta nekik: „Önök háborús időben katonai fegyelem ellen elkövetett súlyos bűntényért haditörvényszék előtt állottak, s részben főbelövésre, részben pedig várfogságra ítéltettek, most az egyszer kivételes kegyelemből a hozott ítéletet feloldom, vegyék vissza kardjaikat, s menjenek vissza zászlóaljukhoz, de jegyezzék jól meg maguknak, ha még egyszer ily bűntényért haditörvényszék elé kerülnek, mindnyájukat főbelövetem; — jó éjt”.⁸³

Kékesy ekkor már nem volt a zászlóalj parancsnoka, így a tisztikar panaszának legfőbb oka is megszűnt. A zászlóalj március elejétől Tokajban állomásozott, s helyőrségi szolgálatot látott el. Később a Henryk Dembiński altábornagy parancsnoksága alatti felső-magyarországi (IX.) hadtesthez csatolták, s ennek soraiban harcolt a fegyverletételig.⁸⁴

81 HL 1848–49. 14/281u.

82 HL 1848–49. 14/281v.

83 *Jaskula A.*: i. m. 11–12. p. — Jaskula ugyanis — tévesen — azt írja, hogy a hadbíróság által „ellenség előtt fegyelem elleni lázítás és összeesküvés miatt, tisztí rangjainktól való lefokozás mellett ketten főbelövésre, a többiek pedig hosszabb várfogságra ítéltettünk”.

84 *Jaskula A.*: i. m.

A Szózat zeneszerzője

Bukovszky Péter őrnagy, a 14. honvédszászlóalj parancsnoka 1849. március 4-én, Tiszafüreden a következő jelentést intézte a VII. hadtest főparancsnokságához Polák Vilmos őrnagy, dandárparancsnok és Poeltenberg Ernő ezredes, hadosztályparancsnok láttatásával:

Egressy Benjamin főhadnagy és Nándory Pál alhadnagy urak a múlt hó 27-én történt ütközet alkalmával a csatatérről megszökvén; — alázatosan kérik a hadosztályparancsnokság, hogy ezen két tisztí helyeknek más alkalmas egyénekkel leendő betöltését megengedni méltóztassék.

Görgei március 18-án a következő háttirattal látta el a jelentést:

Ensel hadbíró úrnak oly utasítással, hogy Nándory Pált, ki a 45. számú hivatalos Közlöny és Egressy Benjamins, ki közhír szerint Debrecenben tisztí állásáról lemondott:

a haditörvény ama rendelete értelmében, mely szerint a katona, mindennemű vétségeiért, melyeket mint katona elkövetett, még lemondása után is feleletre vonható: haditörvényszék elébe idézze, s az idézvényt a hivatalos Közlönyben szokott módon köröztesse.⁸⁵

Egressy Béni főhadnagy 1849. március 2-án Ároktőről jelentette a 14. honvédszászlóalj parancsnokságának, hogy megromlott lábai „nem állhatják tovább a hadjárás sanyarúságait”, ezért lemond tisztí rangjáról. (Az életrajzi irodalom szerint Egressy láblövést kapott Kápolnánál).⁸⁶ A beadvány csak március 19-én, Mezőkövesden érkezett meg a zászlóaljparancsnoksághoz. Bukovszky ezt követően még aznap továbbította azt a fővezérséghez további intézkedés végett. Az iratot Mjk százados, segédtsízt továbbította Ensel hadbíróhoz.⁸⁷ Később április 5-én Nándory Debrecenben Mészáros Lázár hadügyminiszterhez írott beadványában szolgálatképtelenségére hivatkozva lemondott tisztí rangjáról. Mint írta, „Iglónál történt ütközet alkalmával a földre teríttettem az ellen lovassága által, s így történt, hogy egész divíziók ugyanazon a helyen történt átvonulása következtében lovak által összetapostattam. Mely alkalommal kiválólag egy ló hátam gerincére tapodván,

85 HL 1848–49. 15/440a.

86 *Egressy*, 130. p.; *Bérczessi*, 146. p.

87 HL 1848–49. 15/440., 15/440b.

mellemet össze zuszta [sic!], minek következése az, hogy mellem gyengesége miatt 100 lépést sem tehetek hosszab pihenés nélkül”. A hadügyminisztérium elfogadta a lemondást.⁸⁸

Március 18-án Görgei az ügyről jelentést tett Mészároshoz is:

Nándory Pál és Egressy Benjámin 14-ik honvéd zászlóaljbeli főtisztok a nevezett zászlóalj parancsnokának jelentése szerint a kápolnai ütközet alkalmával a csataterről megszöktek.

Mielőtt törvényes megfenyítettésük iránt a szükséges lépések megtétethettek volna: nem csekély megütközésemre, a hadügyminisztériumnak a Közlöny 45. számában A. H. 5020-5041-5086. számú rendelvénye szerint Nándory lemondása, — anélkül, hogy eziránt kérdés tétetett volna közvetlen előjáróságához — elfogadtatott. — S mint értésemre esett, Egressy Benjáminnak hasonló kiadatott az elbocsátási levele. Miután az osztály elnökének s a hadügyminisztériumnak a hadsereg előtt közzétett rendelvénye szerint a csataterről gyáván megszökö főtisztok érdemlett büntetésük vételeül haditörvényszék elébe állíttatni parancsoltatnak:

s miután elbocsátási levelüket egyedül vétkes és hazug reábeszéléssel eszközölhették ki, — mert gyalázatos tettük tudtával a hadügyminisztérium semmi esetre sem bocsáthatta volna el őket büntetés nélkül —

ennélfogva őket, mint szökevényeket, következőleg az ország elnöke, s a hadügyminiszter nyilvános és közhírré tett rendelvényei ellen cselekvőket, április 4-én tartandó haditörvényszékre idéztettem. S felkérem a tisztelt Hadügyminiszter urat, mikint őket az esetre, ha Debrecenben tartózkodnának, mint szökevényeket őrizet alatt seregemhez küldeni méltóztatásuk.⁸⁹

A minisztérium igazságügyi osztálya április 6-án írt a katonai és az elnöki osztályoknak. Az elnöki osztállyal tudatta, hogy Egressy és Nándory mindmáig nem érkeztek meg Debrecenbe; a katonai osztálytól pedig megkérdezte, hogy Egressy és Nándory lemondása az osztályigazgatóság tudtával és bejegyzésével történt-e? A katonai osztály április 9-én válaszolta, hogy Nándory március 5-én jelent meg Debrecenben, s nyújtotta be lemondását, amiről az oklevelet személyesen vette át. Egressyről csak azt tudni, hogy nem a 14., hanem a 13. zászlóaljhoz volt kinevezve, de egyik zászlóalj felterjesztett tisztí létszámában sem szerepel. Ennek okát a ka-

88 MOL H 84 Hadügyminisztérium. Igazságügyi osztály. 1849:1072.

89 MOL HM Ált. 1849:7196. „A hadügyminisztérium katonai osztályának oly megkéréssel, hogy e jelentés visszavárása mellett ide tudassa, valljon bent érintett 14-d honvéd zászlóaljbeli főtisztok szolgálatból elbocsájtatvák-e vagy nem? — Debrecen, március 28-n 1849. — hadi igazságügyi oszt. főnök. — Meirhofer őrnagy, hadbíró”.

tonai osztály nem ismeri, mert a leköszönését sem a zászlóaljparancsnokság, sem maga Egressy nem jelentette.⁹⁰ Április 25-én Egressyt kinevezték zászlóaljához főhadnaggyá, s a még Ónodon lábadozó beteg szekérre ült, hogy bevonuljon alakulatához. Komáromig jutott, s bizonyosan tudjuk, hogy július elején már ott volt, mert a várban találkozott unokaöccsével, Egressy Ákossal, a 47. honvédszászlóalj főhadnaggyával. Egressy Ákos feljegyzése szerint Béni „még mindig szenvedőn, bepólyált lábbal feküdt egy zsúp szalmán az udvaron”. Itt, Komáromban írta meg a nevezetessé vált Klapka-indulót, s mint a II. hadtest zenekarának vezetője fejezte be a szabadságharcot. A kapituláció feltételei következtében büntetlenül távozhatott 1849 októberében az erődéből.⁹¹

A légióparancsnok sebesülése

1848. december 28-án Bábolnánál a Görgey Kornél őrnagy vezette utóvédi dandár súlyos vereséget szenvedett a Franz Ottinger vezérőrnagy vezette cs. kir. lovasdandártól. Az ütközetben a 34. (Porosz) herceg gyalogezred 2. zászlóalja egyenlőtlen küzdelem után fogságba esett. A többi alakulat, köztük az 1848 november 6-án szervezett Német Légió megfutott. Parancsnoka, Peter Giron őrnagy elhagyta az alakulatot, s 1849 februárjától Nagyvárad központtal folytatta a légió szervezését.⁹² Görgői 1849. március 24-én Kerecsenden adott utasítást Ensel Kálmán hadbírónak a Peter Giron elleni vizsgálat lefolytatására:

Nachdem der einstige Kommandant der deutschen Legion Giron des 7-ten Armeekorps, vormals Armeekorps an der obern Donau, zu welchem er, in Folge des Herrn Praesidenten Kossuth [!] gehörte, während des Babilnaer Arriergarde Gefechte, verließ ohne sich zu melden, itzt [!] aber in Erfahrung gebracht wurde, daß derselbe Giron in Großwardein abermals als Kommandant der deutschen Legion existieren soll; so erhalten Sie den Auftrag, jene Mannschaft der deutschen Legion des 7-ten Armeekorps, welche bei der Babilnaer Gefechte zugegen war, darüber gerechtlich zu vernehmen,

1-tes wenn sie ihrer dermaligen Kommandanten Giron zum letztenmal sehen

90 MOL HM Ált. 1849:9397. Egressyt valóban a 14. honvédszászlóaljhoz nevezték ki, de már okt. 23-án áthelyezték a 13. honvédszászlóaljhoz, hadnagyi rangban. Az iratok tanúsága szerint azonban az áthelyezésre ténylegesen nem került sor.

91 *Egressy*, 131. p., *Bérczessi*, 146-148. p.

92 *Böhm*, 194-212. p.; *Sitzler*, 1-73., 88-93. p.

2-tes was sie von der Art und der Veranlassung seiner eigenmächtiger Entweichung wissen, und vor Gericht vorbringen können.

3-tes Was ihnen sonst auch von seinen späteren Thun und Lassen bekannt sei.⁹³

Ensel még aznap kihallgatta a német légióból Jakob Noway hadnagyot, Johann Reidel, Leopold Rausch őrmestert, Kariger Rudolf, Georg Ferstl, Heinrich Werle, Karl Schumann tizedest, David Wolmuth, Rudolf Trabeck, Lopitz István, Markus Rima, Ignatz Beßl, Karl Stande, Johann Hermann közvitézeket, s vallomásaikat még aznap felterjesztette Görgeinek. A vallomásokból kiderült, hogy Giron a Bábólnára érkezés után reggelizni ment, s eközben érkezett a hír, hogy az ellenség megtámadta a települést, mire a légionisták menekülni kezdtek Igmánd felé. Giron itt bekötött fejjel fogadta őket, s előbb lehordta őket gyávaságukért, majd azt állította, hogy két dzsidással viaskodva megsebesült a fején, de a sebét megmutatni nem akarta. (Az egyik tanú látta Giront leesni a lováról, de a párviadalról nem tudott). A többség itt, néhányan Bánhidán látták utoljára. Giron Bánhidán kocsira szállt, s elhagyta az alakulatot. Ugyanezt tette mindegyik tiszt is, akik csak Pesten csatlakoztak vissza a légióhoz.⁹⁴ Május 23-án Görgei Budára rendelte Giront, majd másnap August Thomsdorff őrnagyot bízta meg a légió parancsnokságával. Június 4-én igazolásra szólította fel Giront, hogy miért hagyta el a hadsereget Bábólnánál, s miért gyalázta Kőcson a magyar kormányt. A közel egy hónapig elhúzódó eljárás végén Giron július 1-jén kérte elbocsátását a magyar hadseregből. A főváros kiürítése miatt azonban az elbocsátó okirat kiadására csak július 25-én Szegeden került sor. Szegény Giront azonban már ez sem menthette meg: a szabadságharc után a cs. kir. hadbíróóság a bécsi forradalomban való részvételéért, a német légió szervezéséért és általában 1849. április 14., a trónfosztás utáni ténykedéséért halálra ítélte, s október 20-án a szabadságharc két másik külföldi katonájával, a lengyel Mieczyslaw Woroniecki ezredessel és Karol d'Abancourt századossal együtt kötél által kivégezték.⁹⁵

93 HL 1848–49. 18/302a.

94 HL 1848–49. 18/302b.

95 *Böhm*, 212–215. p., *Sitzler*, 94–111. p. A Giron elleni 1849. júniusi hadügyminisztériumi vizsgálat iratanyagát l. MOL HM Ált. 1849:21779. (Az idézett szerzők egyike sem használta).

A békeszolgálat hátrányai

Görgei 1849. március 14-én Tokajból a következő jelentést intézte Mészáros Lázár hadügyminiszterhez:

Midőn a 10-ik huszárezred szeptemberben Pestnek utazott, Szikszay főhadnagy (jelenleg őrnagy) saját kérelmére a kassai toborzási parancsnoksághoz vezényelten hátramaradt, és ezredéhez Parndorf-róli elvonulásunk után jött vissza.

Jan. 3-iki estvén az ezred Pestre ért, és parancsot kapott 4-én délutáni 2 órakor elindulásra készülni az Új térre felállani. A legénység megjelent, hanem a két osztállyal csupán 8 tiszt jött elő — 16 tiszt elhagyta az ezredet anélkül, hogy annak legkisebb okát adta volna. Végre megjelentek ők is, hanem gyalog és kard nélkül, s magokat betegeknek mondták; Szikszayt a híven maradt tisztiek felszólították és kérték, hogy mint magyar, ne hagyja el ezredét e szorongatott állapotban, — felelete volt: hogy őt Kypke alezredes a tartalék századhoz rendelte.

Miután azonban Kypke mint cselszövő volt mindenki előtt ismeretes, — a tiszték újólág felszólították Szikszayt, ne tekintene egy oly parancsnok rendeletére, ki ezredét elhagyva, betegség színe alatt hátramaradt: és az esetre, ha mindezek ellenére Szikszay úr elhagyná az ezredet, mint magyar — gyáva gaznak fog nyilváníttatni; mire ő megígérte, hogy csak lovát nyergelteti meg, s jön — és mégsem jött és csak most — március 9-én — jelentkezik, mint őrnagy.

Miből kitetszik, miszerint ezen úr vagy nem akart a jó ügyért küzdeni, vagy nincs benne elég lelki erő, a jelen kétesebb körülmények kitartására.⁹⁶

A hadügyminisztérium március 17-i válaszában közölte: a Szikszay-féle eljárásból „kifolyó új kompromissziója a hadügyminisztériumnak megint következménye azon hibázhatatlannak vélt ügyvezetésnek, mely elégli, ha a tényeket az egyik rész tudja, és a másik rész (mely talán az eldöntő igazság és törvény szerint) mellőzhetőnek tartatik”. Ha Szikszay Tamás tetteit időben jelenti, „úgy ő kapitány marad vagy eleresztetik”. Így azonban mindaddig nem intézkedhet, „míg valakinek rossz viselete a legrövidebb méltányos úton be nem bizonyíttatik”. Szikszay tagadja Görgei vádjait. Görgei szólítsa fel az ügyben nyilatkozatra az ezred tisztjeit, s ezek alapján hozza meg a hadügyminisztériumhoz felterjesztendő ítéletét.⁹⁷ — (Szikszayt még február 14-én terjesztette fel őrnagyi kinevezésre a hadügyminisztérium az OHB-nak, s Kossuth február 15-én megerősítette a kinevezést. A hadügyi-

96 MOL HM Ált. 1849:6843. Másolata, márc. 15-i dátummal. MOL Görgei-ir. 1. doboz.

97 MOL HM Ált. 1849:6843.

nisztérium a kinevezésről február 16-án értesítette a feldunai hadtest parancsnokságát).⁹⁸

A Kmety-hadosztály Üchtritz-dandárának tisztikara március 20-án, Mezőkövesden bizottmányi vizsgálatot folytatott le Szikszay Tamás őrnagy ügyében. A bizottmány elnöke Üchtritz Emil őrnagy, tagjai Mikovényi Károly őrnagy, Hollán Hugó, Virágh Gedeon és Földváry Albert százados és Müller Ede hadbíró mint jegyző vettek részt. A bizottmány a 10. huszárezred tisztikarából kihallgatta Károlyi Pál, Wieder Károly Pál, Vathay Barnabás századost és Keiblinger János és Csicsery Antal főhadnagyot. Károlyi, Wieder és Csicsery azt vallották, hogy Szikszay január 4-én Pesten megígérte: csak felköti a kardját és nyergeltet, s aztán követi társait. Vathay csupán Károlyitól hallotta, hogy Szikszay betegség színe alatt hátramaradt. Keiblinger szerint Szikszay elmondta neki, nem szándékozik elhagyni az ezredet, de a tartalék századhoz rendelték. Wieder kijelentette, hogy mivel Szikszay becsületszavát megszegte, „most mint előjárónk az ezrednél, be nem léphet”. Vathay szerint is szükséges Szikszay ügyének kivizsgálása. A vallomásokat Kmety március 20-án Mezőkövesdről felterjesztette Görgeinek. Görgei 1849. március 24-én Kerecsendről a következő utasítással küldte vissza az iratokat Kmetyhez:

Szikszay 10-dik huszárezredbeli őrnagy úr az ide rekesztett vallomási jegyzőkönyvekben azzal vádoltatik, hogy ő, Pesten keresztül vonulásunk alkalmával (midőn Kypke alezredes és hasonérmű társai azon törekedtek, hogy az egész tisztikar s utána a vitéz legénység is felbomoljék) fölszóllítatván derék vitéz magyar bajtársai által, az ezrednél további maradásra becsületszavát lekötötte volna, hogy ő az ezredet el nem fogja hagyni, — s mégis elhagyta s így tehát szavát be nem váltotta.

Szikszay őrnagy úr azzal mentegeti magát, hogy neki nyílt parancsolata lett volna alulírottól, mi következtében az ezredet odahagyni kénytelenítettet.

Igenis, hogy azon parancsolatot alulírottól megkapta volt Szikszay őrnagy; de akkor hát hogyan merészeltetett az őrnagy úr megígérni [!], hogy ő megmarad az ezrednél? — s mi okból tette ő azon hamis ígéretet?

Ezen kérdések tisztában hozatalára szíveskedjék alezredes úr nevezett őrnagy urat egy részrehajlatlan főtisztékből összeállított bizottmány előtt haditörvényszékieleg megvallatni — az illető főtiszt urakat ha szükségesnek látszik, szembesíttetni (konfrontieren) s az eredményről ide jelentést tenni.⁹⁹

98 MOL HM Ált. 1849:3076., 3377.

99 MOL Görgei-ir. 1. doboz. Mellette a bizottmányi ülések jegyzőkönyve és Kmety kísérfirata.

A Kmety-hadosztály tisztikara március 25-én, Makláron újabb bizottmányi vizsgálatot folytatott le Szikszay ügyében. A bizottmány elnöke Kmety György alezredes, tagjai Gergely János alezredes, Pongrácz László, Üchtritz Emil, Mikovényi Károly őrnagy, Ádám Ferenc százados és Müller Ede hadnagy mint jegyző voltak. A bizottmány kihallgatta Szikszayt és a 10. huszárezred tisztikarából Károlyi Pál és Wieder Károly Pál századost. Szikszay itt elmondta: Pesten csak arra kötelezte magát, hogy hű marad a hazához, arra nem, hogy az ezredet nem hagyja el. Ezt már csak Görgői rendelete miatt sem tehetette. A rendeletet ugyan megmutatta a többieknek, de azok nem olvasták át, kivéve Pongrácz István századost. Ezt követően Károlyi és Wieder megismételték: Szikszay szavát adta, hogy követi az ezredet. A bizottmány megkérdezte Szikszayt: amikor felkereste Görgőit, s megkérdezte tőle, hogy az ezrednél maradjon-e vagy a rendeletét teljesítse, megmondta-e a tábornoknak, hogy Kypke alezredes és 16 más tiszt leköszönt. Szikszay nemmel válaszolt, mondván, hogy Kypke lemondásáról ekkor még nem tudott. — Szikszay április 15-én Ipolyságon a VII. hadtest parancsnokságához írott beadványában röviden összefoglalta ügyét. Eszerint január 4-én Görgői rendeletéből Pestről Kiskunfélegyházára ment a tartalék századhoz azzal a feladattal, hogy „egy huszár csapatot fölszerelvén, vélek a feldunai sereghez csatlakozzam”. E megbízásának eleget is tett, ám visszatérésekor tisztársai állítólag azért, mert nem bízott a magyar ügyben, s azt elhagyta, feljelentették. Március 17-én megjelent Mészáros hadügyminiszter előtt, aki felolvasta az ellene szóló vádakat, amelyeket ő igazságtalannak vallott. Ezután haditörvényszék elé rendelték, de az eljárásra mindeddig nem került sor. Kéri tehát a hadtestparancsnokságot, hogy becsülete helyreállítása érdekében „ügyemet a vett rendelet szerint a törvényszék eleibe, vagy penig a hadügyminisztérium igazság kiszolgáltatási osztályához” mielőbb terjessze fel. A hadtestparancsnokság az ügyet ad acta tette.¹⁰⁰ Április közepétől Szikszay a VII. hadtest törzsparancsnoka volt, majd július közepén áthelyezték a tartalék hadosztály lovasságához. Világosnál tette le a fegyvert, majd öt év várfogságra ítélték. Az 1850. február 27-én kimondott ítéletet azonban két hét múlva, március 14-én már a kegyelem követte. Ung megyei gazdálkodóként, 1886-ban Ungváron halt meg.¹⁰¹

100 HL 1848–49. 21/532.

101 *Bona*, 1987. 311. p.

Rövidítések jegyzéke

- 1848–49. HL Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai.
- Görgei-ir. MOL H 115 Görgei Artúr iratai.
- Görgey-lt. MOL P 295 A Görgey-család levéltára, Görgei Artúr gyűjtemény.
HL Hadtörténelmi Levéltár (Budapest)
- HM Ált. MOL H 75 Hadügyminisztérium, Általános iratok.
- MOL Magyar Országos Levéltár (Budapest)
- OHB MOL H 2 Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai.
- Bona*, 1987 *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. 2. kiad. Bp., 1987.
- Bona*, 1988 *Bona Gábor*: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988.
- Görgey István I–III.* *Görgey István*: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és czek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I–III. köt. Bp., 1885–1888.
- Egressy* *Egressy Ákos*: Emlékeim az 1848–49-dik évi szabadságharcz idejéből. Bp., é. n. [1893]
- Bérczessi* *Bérczessi B. Gyula*: Tolla! — lanttal — fegyverrel. Egressy Béni élete és munkássága. Bp., 1986.
- HK Hadtörténelmi Közlemények
- Karsa* *Karsa Ferenc*: Karsa Endre zempléni önkéntes nemzetőr levelei a feldunai táborból és a táborozást megelőző eseményekről. In: Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez, 11. (1905)
- Böhm* *Böhm Jakob*: A német légió szervezése és tevékenysége az 1848–1849. évi magyar szabadságharcban. In: HK, 83. (1970)
- Sitzler* *Katrin Sitzler*: Solidarität und Söldnertum. Die ausländischen Freiwilligenverbände im ungarischen Unabhängigkeitskrieg 1848–1849. Osnabrück, 1980.

